

CYPERUS ROTUNDUS O'SIMLIGI O'SISH SHAROITI, KIMYOVIY TARKIBI VA XALQ TABOBATIDAGI O'RNI

*Maxbubaxon Yigitaliyeva Anvarjon qizi QDPI stajyor- tadqiqotchi
Vahobjon Xo'jayev Umarovich QDPI k.f.d., professor
Qo'qon davlat pedagogika instituti
yigitaliyevamaxbuba@gmail.com*

Annotatsiya

Ushbu maqolada Cyperus rotundus o'simligi haqida umumiy ma'lumot, o'sish sharoiti, o'simlikning organlari, tugunagining xalq tabobatidagi ishlatilishi, shifobaxshlik hususiyatlari, takkibidagi moddalar haqida bayon qilingan.

Аннотация

В данной статье изложены общие сведения о растении Cyperus rotundus, условиях его произрастания, органах растения, использовании его корня в народной медицине, целебных свойствах и входящих в его состав компонентах.

Annotation

In this article, general information about the Cyperus rotundus plant, its growth conditions, the plant's organs, the use of its root in folk medicine, its healing properties, and its ingredients are described.

Kalit so'zlar: Cyperus rotundus, Cyperaceae, kadalen, siproten, flavonoidlar, seskiterpenlar, terpenoidlar, mustakon, izotsiperol, asiperon, rotunden, valenten

Ключевые слова: Cyperus rotundus, Cyperaceae, кадален, сипротен, флавоноидлар, сескитерпенлар, терпеноидлар, мустакон, изоциперол, асиперон, ротунден, валентен.

Key words: Cyperus rotundus, Cyperaceae, kadalen, siproten, flavonoidlar, seskiterpenlar, terpenoidlar, mustakon, isotsiperol, asiperon, rotunden, valenten.

Salomalaykum (*Cyperus rotundus*) hiloldoshlar(Cyperaceae), oilasiga kiruvchi, ildizpoyali ko'p yillik begona o't. Poyasi ingichka, uch qirrali, yalang'och, bo'yi 15 — 50 sm. Barglari yassi, kulrang, eni 5 mm gacha. Barglari yopiq, poyani naychadek mahkam o'rab olgan va uzun chiziqli pichoqli, ko'pincha juda qattiq, mayda tishlari pastga yoki yuqoriga qaraganligi sababli kesuvchi qirrali. Ba'zi o'simtalarda poya ko'p yoki kamroq bargli bo'ladi. Gullari soyabonsimon, to'pgulga yig'ilgan. Iyun-oktyabr oylarida gullab, meva beradi. Ildizpoyalaridan ko'plab tunganakli novdalar chiqadi. O'simlik urug'idan va ingichka ildizpoyalaridan ko'payadi. Yosh o'simlikning poya asosida birlamchi ildizpoya rivojlanadi, ildizpoya uchida esa tunganak hosil bo'ladi, undan yangi ildizpoyalar yon atrofga yoyilib ketadi va ularda tunganaklar hosil bo'ladi. Bulardan yangi novdalar o'sib chiqadi. Har bir o'simlik tuproq sharoitiga qarab yon, qo'shimcha ildizpoyalar hosil qiladi, ulardan ham yer ustiga yangi poyalar o'sib chiqadi. Ildizpoyasi kraxmalga boy, tarkibida 0,5 — 1% gacha efir moylari bor. Ildizpoyasidan tayyorlangan damlama xalq tabobatida terlatuvchi va siydik haydovchi dori sifatida ishlatiladi. O'zbekistonning barcha sug'oriladigan hududlarida sabzavot va boshqa ekinlari orasida begona o't sifatida ko'p uchraydi.

Salomalaykum Kavkaz va O'rta Osiyoda (Turkmaniston tekisliklari va tog'lari, G'arbiy Pomir va Oloy, Tyanshan g'arbida), shu jumladan Tojikistonda (Hisor va Darvoz tumanlari, Janubiy Tojikiston va qirg'oq bo'yidagi hududlarda) o'sadi. Ko'pincha tog' etaklarida, nam joylarda, suv omborlari va daryolar qirg'oqlarida, yaylovlarda, dalalarda, dalalarda, sholizorlarda, paxtazorlarda va hokazolarda (dengiz sathidan 300—1700 m balandlikda) o'sadi.

Cyperus rotundus ko'p yillik o'simlik bo'lib, uning ildiz mevalaridan olingan bo'lib, ular biroz yong'oqqa o'xshaydi, garchi botanik jihatdan ularning yong'oq bilan aloqasi yo'q. Boshqa Cyperaceaelarda bo'lgani kabi, barglar o'simlikning tagidan uch qatorda, uzunligi 5-20 sm (2-8 dyuym) atrofida o'sib chiqadi. Gul poyasi uchburchak ko'ndalang kesimga ega. Gul ikki jinsli bo'lib, uchta chidamlilik va uchta stigmali pistilkaga ega, gullashda uchadan sakkiztagacha teng bo'lmagan boshloqlar mavjud. Meva uch burchakli. Yosh o'simliklar dastlab o'lchami 25 mm gacha bo'lgan zanjirlarda oq, go'shtli ildizpoyalarni hosil qiladi. Salomalaykum qadimgi Misrda, Mikeniya Gretsiyasida va boshqa joylarda aromatik va suvni tozalash uchun ishlatilgan. U qadimgi yunon tabiblari Teofrast, Pliniy Elder va

Dioskoridlar tomonidan ham dori, ham parfyumeriya sifatida ishlatilgan. U quruq sharoitlarni afzal ko'radi, lekin nam tuproqlarga toqat qiladi va ko'pincha cho'l va ekin maydonlarida o'sadi.

Mahalliy aholining 1% dan kamrog'i tishlarida bo'shliqlar, xo'ppozlar yoki tishlarning boshqa belgilari bo'lgan, garchi bu odamlar fermerlar bo'lgan bo'lsa ham (ilk dehqonlarning tishlari odatda ovchi-yig'uvchilarnikiga qaraganda ko'proq bo'lgan, chunki ularning tarkibida don miqdori yuqori edi. Salomalaykum tarkibida bir qancha kimyoviy moddalar bor: kadalen, siproten, flavonoidlar, seskiterpenlar, terpenoidlar, mustakon, izotsiperol, asiperon, rotunden, valenten, kaempferol, luteolin, quercetin, pachoulenone, acchoulenoselulonet, suleulonelat, triasetat va sugebiol.

O'simliklarning barglari ham, poyalari ham mexanik to'qimalarga, shuningdek kremniy dioksidga boy bo'lib, bu ularning tom yopish va bezak material sifatida ishlatilishini belgilaydi. Uning ildizlarida kraxmal saqlanadigan ko'plab ildiz bor. Ildizlari qadim zamonlardan beri pishirilgan, ular xalq tabobatida yurak etishmovchiligini davolash uchun ishlatiladi va hokazo. Salomalaykum ildiz ildizida 0,5-0,6% efir moyi bor, kofur hidi keladi. An'anaviy Xitoy tibbiyotida salomalaykum asosiy regulyatsiya qiluvchi o't hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.kitobam.uz
2. <https://uz.wikipedia.org>
3. <https://www.agro.uz>
4. <https://nuu.uz>
5. SH.J.Tojiboyev.,N.H.Qarshiboyeva “Botanika yuksak o'simliklar sistematikasi”. Namangan-2015.